

Zabudnuté na polici 13

Uverejňujeme **13. časť** výberu z publikácie **HRY HOREHRONSKÝCH DETÍ**, ktoré ako metodický materiál zozbieral a vydal v troch dieloch folklorista, pán **Kliment Ondrejka** v rokoch 1972 - 1974.

V tejto časti Vám ponúkame **Hry s loptou - 1. časť**. Tento typ hier sa na Horehroní nachádza v kategórii A - so stálymi úlohami, v kategórii B - s výmenou rolí aj v kategórii C - s pribúdaním a ubúdaním. Upozorňujeme, že *pôvodný text nie je jazykovo upravený a je presným prepisom pôvodného materiálu*. Na uvádzané hry sa už v súčasnosti zabúda a bolo by veľmi osožné oprášiť tieto typy hier medzi deťmi aj v súčasnej dobe. Veríme, že Vás budeme inšpirovať a materiál budete vedieť tvorivo využiť vo svojej pedagogickej práci s deťmi v rámci rôznych krúžkov a v hudobno-pohybových aktivitách.

HRY S LOPTOU - 1. časť

A. SO STÁLYMI ÚLOHAMI.

1. NA ČURI - MURI. (VALKOVŇA 1961)

Informácie o tejto obmene futbalu poskytli žiaci 5 tr. ZDŠ. Hrisko môže byť futbalové i hodne menšie. Bránky sa vyznačia len jeden meter široké. Brániť môže kto chce, alebo nikto. Brankár však nesmie chytať rukou. Lopty letiace vyše hlavy do bránky sa za gól nepočítajú. Pravidlá hry v poli sú futbalové.

2. FOTBAL. (POHORELÁ 1952)

- a) Chlapci zo stredných a vyšších ročníkov ZDŠ sa „rozvolia“ a hrajú futbal na dve bránky.
- b) Mladší - neškoláci a z nižších tried - sa radšej „fotbalujú“ traja. Jeden z nich je brankárom, dvaja sa pred bránkou triblujú, snažiac sa kopnúť loptu do brány a súčasne chcú zabrániť v kopaní súperovi. Ktorému prejde futbal cez bránku dal súperovi gól, keď však futbal preletí mimo bránky za hrisko, dáva kopajúci sám sebe gól.
- c) Lipt. Sliache 1949.

3. NA KOLKY. (POH. MAŠA 1961)

Popri stene si postavajú chlapci. Niektorí s loptou z dohodnutej vzdialenosti do nich radom hádžu. Kolky sa nesmú uhybovať - prinajlepšom si môžu chrániť tvár pred nie veľmi prudko hodenými loptami. Kto je trafený, ten si čupne. Kto „zrazí“ viac kolkov, ten vyhráva.

- a) VIII B 4

4. VODNÉ PÓLO. (VALKOVŇA 1961)

Pri kúpačke si niekedy chlapci vyznačia brány a rozdelení na dve skupiny sa snažia nahádzať do súperovej brány čo najviac gólov. Hra nemá vyhranených pravidiel. Viac sa pri nej behá ako pláva.

B. S VÝMENOU ROLÍ.

1. NA BUMBRLÍČKA. (POH. MAŠA 1961)

Deti stoja v rade, jedna im hádže loptu. Pri hádzaní hovorí vždy nejakú farbu (biela, modrá. . .) - vtedy deti chytajú a vracajú loptu späť. Keď však lopta letí a hádžuca povie „Bumbrlíček," nesmie ju tá, na ktorú letí chytiť. Keby chytila „Bumbrlíčka", musela by ísť na koniec radu. Vedúca hádže prvej (pravej krajnej) dovtedy, dokiaľ nespraví chybu: buď chyť Bumbrlíčka, alebo jej lopta spadne na farbu. Vedúca volá slová úmyselne dost' pozde, aby sa prvé najrýchlejšie striedali.

2. NA ČABANIE. (ZÁVADKA 1955)

Hráči sa rozdelia na dve polovice. Jeden chlapec skryje do dlani skalku a vedúci oboch polovic hádajú, v ktorej dlani je skrytá. Kto uhádne, toho polovica „čabá" (zaráža loptu), druhá polovica „pasie" (chytá loptu). Čabajúci si stanú do radu a ten čo dával na začiatku hádať nadhodí loptu. Prvý v rade ju „čabákom" (kúskom dreva, úzkou lopatkou) „začabá" čo najďalej môže. Keď sa mu zarazenie podarilo pustí čabák - pátku z ruky a beží na „skok" (do zeme zabíť kolíček - vzdialenosti asi 20 m), obehne ho, vráti sa naspäť a stane si na koniec zástupu. „Pasníci" rozostavení po hracom priestore chytajú loptu a hádžu ňou do utekajúceho. Ak ho zasiahnu, úlohy skupín sa vymenia. Tak isto sa úlohy vymenia, ak zarazenú loptu chytia zo vzduchu prv ako sa dotkla zeme (chytily „kampu"). Ak sa niekto čabákom len dotkne lopty, alebo ju na tri razy vôbec nezarazí - netrafí, stane si nabok a beží okolo „skoku" s nasledujúcim chlapcom. Keď je nebezpečie, že by čabajúceho mohli pri spiatočnom behu namieriť, môže ostať pri skoku a pri čabaní iného bežať ku svojim partnerom.

- a) ČMSS - X (1907), str. 85: Dlhý cieľ či longa méta. R. Uram - Podtatranský: Detský telocvik.)
- b) Holuby: Národopisné práce, Bratislava 1958, str. 502: Hra na loptu (pílu, goldu, logdu), Lubina, Bošáca.
- c) PS - VIII (1941), str. 103-105: Longa meta, behanica. (V. Jesenská: Slov. det. hry, ich rozmanitosť a význam.
- d) Pavol Dobšinský: Prostoňárodnie obyčaje... T. Sv. Martin,] 1880, str. 159: Dlhá meta (longa meta).
- e) Strelníky 1955, Branov 1962, Lipt. Sliače 1940.

3. NA KOHÚTA. (POH. MAŠA 1961)

Hry sa zúčastňujú traja chlapci, alebo tri dievčatá a hrávajú sa i miešane.

Medzi dvoma hráčmi stojí „kohút“. Hráči si hádžu loptu vo vzduchu i po zemi tak, aby ju „kohút“ nechytí. Keď s mu to však podarí, musí ho neopatrný hádzač vymeniť.

V lete sa o kohúta hrávajú aj pri kúpaní v tamojšom prívodovom továrenskome kanále.

a) Svidník 1960, Markuška 1955, Vysoká n/Kysucou 1951, Hubová 1961, Rojkov 1961

4. NA KOLKY. (P. MAŠA 1961)

Možno preto, že je v P. Maši jediná kolkáraň na Horehroní, je v tejto osade obľúbená medzi chlapcami hra na kolky.

Táto obmena vznikla momentálne pri inej (VIII A 5) a bola hraná s rovnakou chuťou ako pôvodná. Chlapci v nej stoja asi v metrových odstupoch pri stene ako kolky, Jeden do nich hádže loptou. Kolky sa uhýňajú, uskakujú. Keď sa niektorému nepodarí uhnúť sa mierenej rane, ide vymeniť hádžuceho, ktorý sa stáva „kolkom“.

a) VIII A 3

b) ČMSS - X (1907), str, 83-84; Na vybíjanku. (R. Uram – Podtatranský: Detský telocvik.

c) Sokol VII (1868), str, 341: Vybíjanka. (H. L. Tisovský: Národné hry, obyčaje a povery v Tisovci

5. O KRÁĽOVNU. (POHORELÁ 1961)

Dievčatá stoja v rade: pravá krajná je prvá, ľavá krajná je posledná. Pred radom stojí kráľovna, ktorá hádže postupne prvej až poslednej loptu. Každá ju buď chyť a nejakým spôsobom hodí, alebo odrazí späť kráľovnej:

1. Odrazit' pravou dlaňou.
2. Odrazit' ľavou dlaňou.
3. Odrazit' hánkami zložených rúk so zaklínými sklopenými prstami. Konce prstov sú na chrbtoch ruky.
4. Odrazit' hánkami (stavcami) zložených rúk so zaklínými pokrčenými prstami (prsty trčia na dlaňovej strane ruky).
5. Odrazit' spojenými päťami („punčaki“).
6. Jednu päť vložiť do druhej a chrbtovou stranou (prstami) držiacej ruky hodenú loptu odrazit' kráľovnej.
7. Urobiť z prstov štipky, potom obe zložiť tak, že sa dotýkajú konce prstov a palce vonkajšou stranou a hánkovou stranou prstov loptu odrazit' („cipky“).
8. Odrazit' palcovou stranou zložených vystretých dlaní („servy“).
9. Odrazit' dvoma dlaňami spojenými malíčkovou stranou. Ruky sú odvrátené, prsty, smerujú šikmo k zemi („lopatky“).
10. Podobne ako v 9, ale dlane zovrieť v päste, takže sa zaráža nie dlaňovou, ale chrbtovou stranou prstov.
11. Odrazit' čelom („hlavák“).

12. Odraziť prsiami, alebo bruchom („*hrudňak*“).
13. Chytiť loptu a hodiť ju naspäť kráľovnej „poza chrbát“ pravou.
14. „Poza chrbát“ ľavou.
15. Chytiť loptu a hodiť ju kráľovnej pravou rukou popod pravú nohu.
16. Hodiť loptu ľavou popod skrčenú a nadvihnutú ľavú nohu.
17. Loptu chytiť do skrížených privrátených rúk („*kôš*“), potom skrútiť loptu držiace ruky spodným oblúkom k telu chytiť loptu normálne do jednej ruky, obrátiť sa o 180st. a hodiť kráľovnej loptu ponad hlavu.
18. Chytiť loptu, dať si ju za chrbát vo výške pása a nadhodením celého tela oboch rúk i predklonom dopredu hodiť loptu ponad hlavu kráľovnej („*chrňak*“).
19. Rozkročiť sa a loptu hodiť odzadu pomedzi nohy („*ritňak*“).

Ktorá daný úkol nespraví, alebo jej spadne lopta, musí ísť na posledné miesto v rade. Keď sú absolvované všetky úkony, robí celý rad zase postupne všetky „skúšky“...

... všetko čo je uvedené vyššie, no nesmú sa pri tom (mimo nutných obratov) z miesta pohnúť, ani slovo prerieknúť. Aj pri skúške ide tá, ktorá spraví chybu na ľavý kraj. Po absolvovaní skúšok vyhodí kráľovná kolmo trikrát loptu do výšky a prvá krajná z výšky padajúce lopty chytá. Keď ich chytí, stáva sa kráľovnou a stará kráľovna ide si stať na pravý kraj radu. Hra začne od začiatku.

a) Heľpa 1961: O kráľovnu.

Hru predviedli 12 - 15 ročné dievčatá. Dievčatá stoja oproti kráľovnej v polkruhu. Hodenú loptu môže kráľovnej buď hneď odraziť, buď chytiť do rúk, nadhodiť si a patričným spôsobom zaraziť.

- 1.,2. Zaraziť pravou, ľavou dlaňou („*chlebíky*“).
- 3.,4. Odraziť prednou stranou (ako pri boxe) pravej a ľavej päste („*pundže*“).
- 5.,6. Zaraziť prstami (koncami) p. a ľ. ruky zloženými do štipky („*cipky*“).
7. Dať dlane protismerne na seba, strčiť ich do spojenej päste a jej prednou stranou odraziť.
8. Dlane zložiť, prsty zaklivením skrížiť a zohnúť; loptu odraziť dopredu hánkovou stranou prstov.
9. Ruky dať k sebe chrbtovou stranou, prsty zaklivením skrížiť tak, že trčia k dlaniam. Potom krčením potom krčením v prstových kĺboch pritiahnuť dlane pokiaľ možno k sebe. Lopta sa odráža chrbtovou stranou tretích prstových stavcov (ak za prvé považujeme tie na ktorých sa nachádzajú nechty).
- 10., 11., 12. Sklopiť ruku a zaraziť pravým a ľavým zápästným kĺbom. Potom priložiť k sebe ruky chrbtovou stranou a odraziť oboma zápästnými kĺbami, ktoré sa teraz vzájomne dotýkajú („*loktíky*“).
- 13.,14.,15. Koncami vystretých prstov priamym nárazom odraziť loptu: pravými, ľavými i spojenými dlaňovou stranou („*palčoky*“).
- 16.,17.,18. Malíčkovou stranou pravej a ľavej ruky - prsty smerujú hore, ruka je vychýlená za palcom - a oboma, dlaňovou stranou zloženými, vystretými rukami, („*rybička*“).
- 19.,20.,21. Palcovou stranou ruky vychýlenej za malíčkom. Prsty smerujú dolu. - Pravou, ľavou i spojenými rukami („*serva*“, „*lod'ka*“).
- 22.,23.,24. „*Figy*“ - ruky zovrieť v päst' a palec prestrčiť pomedzi ukazovák a prostredník. Zaraziť pravou, ľavou a spojenými rukami.

- 25.,26.,27. Prsty a palec dať do nespojenej štipky a koncami sklopených prstov zaraziť: pravou rukou, ľavou rukou i oboma („medved'acie lapki“).
- 28.,29.,30. Vykopnúť pravým, ľavým kolonom i od oboch spojených, a skrčením do hlbokého podrepu vytrčených, hodením odraziť („kolienska“).
31. Kráľovnou hodenú loptu odraziť čelom („hlavička“).
- 32.,33.,34. Pravou rukou hodiť loptu popod pravé koleno, ľavou popod ľavé a oboma rukami odzadu z výšky lýtok hodiť loptu pomedzi nohy („popod-nôžka“).
35. Loptu chytiť za chrbtom do oboch rúk a ponad zohnutý chrbát hodiť kráľovnej („poza chrbet“).

Ktorej padne lopta, alebo úkon nespraví ide na ľavú stranu. Tá, ktorá je na konci hry na pravom kraji, stáva sa kráľovnou.

b) Dobš, ľad. jaskyňa: Na kráľovnu.

c) Hradná 1960, Hrochoť 1960, Hubová 1961, Ružomberok - Biely Potok 1961, Liptovské Sliače 1940.

6. NA LÍŠKU A KOHÚTOV. (Č. SKALA 1961).

Kohúty kľučia v rade. Líška zo stanoveného miesta hádže do nich loptou. Kohúty ranám uhýbajú. Ktorého líška trafí, ten ju musí ísť vymeniť a triafať dovtedy, dokiaľ si presným hodom nevyslúži ďalšieho náhradníka,

7. NA MUŠKY. (P. MAŠA 1961).

Deti stoja pri stene. Jedna im hádže rad-radom loptu. Ktoré loptu chytiť, má jednu „mušku“. Preto musí držať zatvorenú hrst', aby mu neuletela. Vedúca niekedy hodiť loptu vyššie, takže sa jej táto naspäť odrazí od steny. Keď niektorý majiteľ mušiek sa márne snaží i takú loptu chytiť, „uletia“ mu všetky mušky a musí si ich chytať znova. Mušky uletia aj vtedy ak dotyčný nechytí jemu hodenú loptu. Kto má desať mušiek, vymieňa sa s vedúcim.

8. OKO - MOKO. (POH. MAŠA 1942).

O tejto hre sme sa dozvedeli od starších informátorov. V obmene je bežne známa najmä v južnejších gemerských obciach.

Kto mal práve loptu vyhodil ju na strechu a zavolal meno prítomného kamaráta - napr. Jano! On musel zo strechy padajúcu loptu chytať. Keď ju chytil vyhodil ju znova a menoval iného. Kto nechytí, tomu všetci volali: *Oko - moko si!*

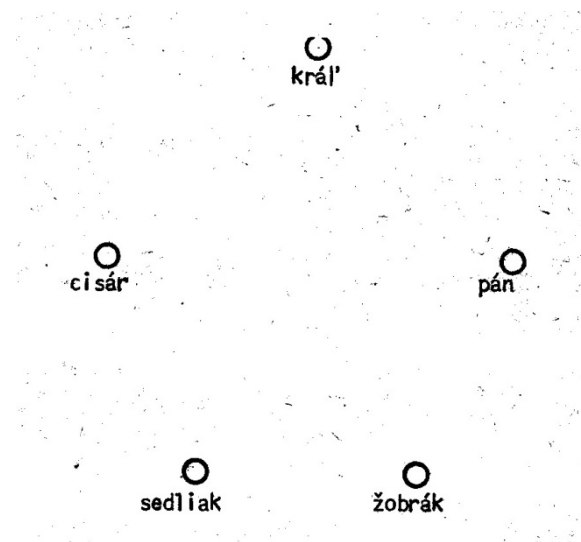
Bol ním dovtedy, kým druhý nespravil chybu.

a) Markuška 1955.

9. „PAN, KRAL, CISAR, SEDLAK, ŽOBRÁK.“ (HELPA 1961).

Hrávajú sa ju s obľubou 13 - 15 roční chlapci. Najmä ak majú futbalovú loptu sú žiadúci odrastenejší hráči.

Obyčajne piati – ale i početnejší hráči – si na zemi vykreslia krúžky v kolesovom usporiadaní.

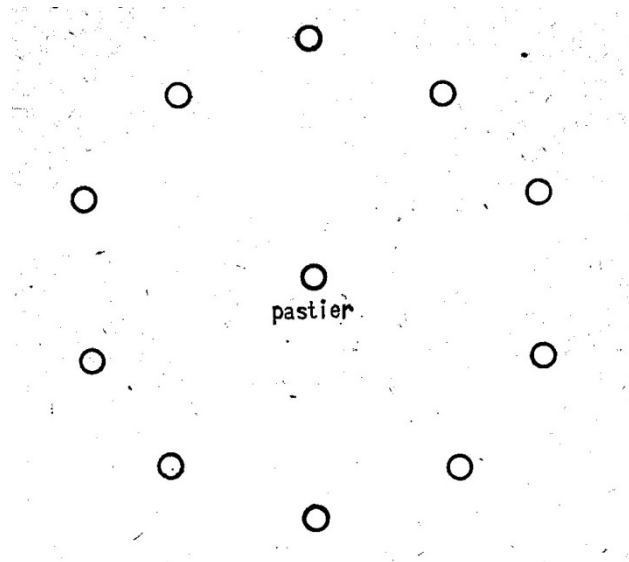
Hráči si postávajú do krúžkov a začnú do seba hádzať. Kto loptu nechytí a odgúľa sa od neho tak ďaleko, že ju zo svojho krúžku nemôže dosiahnuť, musí ísť po ňu a vtedy tí čo sú v horšom postavení sa snažia jeho miesto zaujať, takže po návrate mu ostáva len miesto žobrákovo. Po loptu musí bežať aj ten, kto netrafil do namiereného. Miesta sú rozložené v takom poradí, ako je uvedené v nadpise. Väčšinou triafajú do kráľa, lebo na jeho miesto sa chce každý dostať. Nikto sa nesnaží vybiť „žobr áka“, lebo jeho pozíciu chce každý čím prv opustiť. Dost' obvyklou zásadou je, že do pravého a do ľavého suseda sa nehádza. Prílišná blízkosť totiž skoro vylučuje možnosť úspešného uhnutia sa pred loptou.

a) Lipt. Sliache 1941.

10. „NA PASTIEROV“. (POH. MAŠA 1961)

Môže sa hrať ľubovoľný počet hráčov. Zo starého vreca, alebo iných handár sa urobí hrča, ktorá sa obviaže špagátom. Všetci hráči majú palice a okolo stredného „pastiera“ porobené jamky.

Palice majú vložené každý do svojej jamky.

Stredný pastier sa snaží palicou vstrčiť niektorému loptu do jamky. Každý mu v tom bráni svojou palicou. Keď však pastier v dobe bránenia vstrčí svoju palicu do uvoľnenej jamky obrancu, stáva sa dotýčny obranca stredným pastierom a bývalý stredný pastier si háji získanú jamku pred palicou i loptou stredného. Ak sa tomu napr. podarí zas loptu čo len na okamih vohnať do niektorého obrancovej jamky, vymieňa si s ním úlohy.

- a) ČMSS – III (1900), str.9: Na sviňu alebo na rýpanú. (Ján Párička: Prostonárodné hry z Koštian. - Turiec.)
- b) ČMSS – X (1907), str. 84: Na ovcu, na sviňu. (R. Uram – Podtatranský: Detský telocvik.)
- c) Božena Němcová: Národopisné a cestopisné obrazy ze Slovenska, Praha 1955, str. 313: Hra na svinku.
- d) PS - VIII (1941), str. 103: Na jamku. (Viera Jesenská: Slovenské detské hry, ich rozmanitosť a význam.)
- e) Pavol Dobšinský: Prostonárodné obyčaje... T. Sv. Martin, 1880, str. 139: Na ošípanú.
- f) Sokol, VI (1867), str. 370: Na ošípanú. (A. Sytniansky: Slovenské národné hry.) Ten istý zápis je uverejnený aj v Sborníku piesní... na str. 156.
- g) Sokol, VII (1868), str.341: Na svine. (H. L. Tisovský: Národné hry, obyčaje a povery v Tisovci.)

11. NA SOMÁRA (NA OPICU). (P. MAŠA 1961).

Radu hráčov hádže jeden loptu. Keď niektorému lopta spadne, má jedno písmenko. Písmenká každou chybou pribúdajú, takže po piatich je neúspešný hráč celý **somár (opica)**. Taký ide vedúceho vymeniť, alebo ide z hry von.

- a) VIII C 6
- b) Bardejov 1960.

Koniec prvej časti...
